

Mətanət VAHİD

Vətənpərvərliyin ölkə həyatındakı rolu xüsusən tarixin müharibələr, sosial münəfişlər kimi kəskin dönüşlərində daha çox əhəmiyyət kəsb etməyə başlayır. Belə həssas zamanlarda vətənpərvərlik yüksək nəticə impulsu ilə təzahür edir, öz xalqı, vətəni naminə müstəsna fədakarlıqla xarakterizə olunur. İctimai şüurun önəmli komponenti kimi milli mənəvi varlığın təzahürü olan vətənpərvərliyə Azərbaycan tarixində, bəlkə də məhz müstəqillik əldə etdikdən sonra daha çox ehtiyac yaranıb. Çünki dövlətin qüdrəti yalnız onun siyasi, iqtisadi gücü ilə deyil, həmçinin xalqın mənəvi qüvvəti ilə ölçülür.

Vətənpərvərlik anlayışının mahiyyəti heç də həmişə birmənalı qəbul edilməyib, müxtəlif rəqəmlərdən izah olunaraq, mənəvi ifadəsi və real təzahürü baxımdan fərqli yanaşmalarla şərh edilib. Qloballaşma və universallaşma dövründə uşaq və gənclərin vətənpərvərlik tərbiyəsinə gərəksiz sayanlar az deyil; məsələyə zəif opponentlik edənlər, onun müxtəlif formalarda konstruktiv inkişaf imkanlarını məhdudlaşdırırlar. İdeyanı gözədən salmağa çalışanlar həmişə olub və yəndə var. Həlbuki əslində, məsələ anlayışın gərəksizliyində yox, ideyanın necə həyata keçirilməsindədir. Odur ki, uşaq və gənclərin vətənpərvərlik tərbiyəsində bədii ədəbiyyatın rolu hələ də əhəmiyyətli olaraq qalmaqdadır.

Professor Zahid Xəlilin uşaq və gənclər üçün ədəbi-bədii esse, hekayə və şeirlərdən ibarət "Dəmir yumruq dastanı" kitabı ötən ilin oktyabrında - erməni faşizmi üzərindəki qələbəmizin birinci ildönümünə yaxın işıq üzü gördü. Vətən müharibəsi ilə bağlı, mənə elə gəlir, çoxumuzun ortaq fikirdə olduğumuz bir qənaət var: bu qələbənin səbəbi xalq - ordu - Ali Baş Komandan üçlüyünün bir yumruğa çevrilib düşmənin başına qəzəblə enməsi oldu.

Bəzən mətnlərdə uşaq və ya böyük ədəbiyyatı deyərək kvalifikasiya aparmağın mümkünsüz olduğu, yəqin ki, uşaq ədəbiyyatı ilə məşğul olan hər bir mütəxəssisi düşündürən məsələdir; müəllif uşaqlar üçün nəzərdə tutaraq yazsa da, həmin mətnləri cyni müvəffəqiyyətlə böyüklərə də aid etmək olur. Odur ki, Zahid Xəlilin "Dəmir yumruq dastanı"nı yalnız uşaq və yeniyetmələr üçün yazılmış kitab kimi deyil, ümumiyyətlə, 30 illik işğal tarixini, 44 günlük ədalətli müharibəmizi və qələbəmizi anladan ədəbi-publisistik mətnlər olaraq şərh etmək doğru olar.

Yeri gəlmişkən, qeyd edim ki, TEAS Press nəşriyyatında ərəşyə gələn kitab, ilk növbədə, dizaynı ilə diqqəti cəlb edir: üz və arxa qapağın göz oxşaması ilə yanaşı, hər səhifədə mətnlərin ümumi ruhunu əks etdirən illüstrasiyalara yer verilib. Azərbaycan xal-

Zahid Xəlilin "Dəmir yumruq

Zahid Xəlil - 80

çağlıq və miniatur sənətlərinə aid ornamentlər, mətnlərin ruhuna uyğun olaraq azadlığı, gücü, mübarizəni simvollaşdırən rəsmlər əks olunub. Bir məqamı da vurğulayım ki, üz qapağındakı qızılı rəngi istisna etsək, "Dəmir yumruq dastanı" kitabında parlaq rənglərdən istifadə olunmayıb. Illüstrasiyalarda şəffaq ağın iştirakı ilə yalnız yaşıl və qəhvəyi rəngin müxtəlif çalarlarından istifadə edilib ki, bu da Milli Ordumuzun hərbi formasını xatırladır. Yəni kitab, ilk növbədə, elə vizual olaraq hərbi əhvali-ruhiyyəni əks etdirir.

Görsəliyin xeyli əhəmiyyət daşıdığı nəşr olaraq Nurano Tahirovanın illüstrasiyaları buradakı mətnlərin ideyaca tamamlanmasına xidmət edir. Məsələn, "Müharibənin ayaq izləri" mətnində müəllif yazır: "...Müharibə də canlıdır. Canlıların ön dağıdıcısıdır. Onun ayaq izlərindən sonra Xirəsimilər, Naqasakilər, qardaşlıq qəbiristanlıqları, şəhidlər xiyabanları qalır." Və bu kiçik esse Şəhidlər xiyabanının, əbədi məşolun rəsmi ilə bəzədilir. Elə həmin mətdə Zahid Xəlil yazır: "Vətən ildir! Vətən məsləkdir! Vətən əqidə birliyidir." Vətənpərvərliyin peşəkartıqla əlaqələndirildiyi məşhur deyimə əsaslanarsaq, bu kitabın ilk səhifəsindən sonuna kimi söz və təsvir tandeminin bir-birini peşəkartıqla tamamladığını izləyə bilərik.

Hələ döyüşlər getdiyi günlərdə də yazdığı kimi, fikrimcə, 44 günlük savaş Azərbaycan ədəbiyyatını müharibədən əvvəl və sonra deyə şərti olaraq 2 dövrə ayırdı. Z.Xəlilin "Dəmir yumruq dastanı"nda müharibədən sonrakı dövrənin ruhunu əks etdirən mətnlər üstünlük təşkil edir. "Ağdam döyüşləri", "Kəlbəcörün azadlığı", "Gözün aydın, ay Laçın", "Zəfər paradı", "Birliliyin gücü" başlıqları altında toplanmış yazıları, adlarından da görüldüyü kimi, qələbədən sonrakı əhvali-ruhiyyə ərəşyə gətirib. Noyabrın 10-da 3 dövlət arasında imzalanan sənədə əsasən, Rusiya sülhməramlılarının Qarabağda fəaliyyətə başlaması, işğal altındakı Kəlbəcör, Ağdam və Laçının boşaldılması kimi məsələlər uşaqlara anlaşılqı şəkildə çatdırılır.

Bununla yanaşı, yeri gəldikcə kitabda o qədər də uzaq olmayan tariximizə nəzər salınır, xalqımıza qələbəni qazandıran 44 günlük savaşa aparən şərəfli yoldan bəhs olunur. 2016-cı ilin Aprel döyüşləri də unudulmur, 20 yanvar, Xocalı faciəsi, Qarabağın işğalı kimi qanlı və şanlı tarix müəllif məramından asılı olaraq, bəzən bədii, bəzən publisistik notlarla əksini tapır.

Məsələn, Ağdamın işğaldan azad olunması münasibətilə yazılmış "Ağdamın, ağ şəhərim" şeirindən öncə bu şəhərin 27 il əvvəlki ağır işğal tarixindən bəhs edilir; döyüşlər zamanı 3877 şəhid verilməsi xatırladılır, qəhrəmanlıq tarixinə adı mənəvi həkə etdirmiş Allahverdi Bağirov, Asif Məhərrəmov, Rövşən Hüseynov, Baxşeyiş Paşayev, Natiq Əhmədov, Nadir Əliyev və digər qəhrəmanlar yad edilir.

Müharibədən sonra qələbə soraqlı şeirlər çox yazıldı. Bunlar arasında ümumi mənzərədə görünməz qalan da oldu, ürəkləri rıqqətə gətirən gözəl sənət nümunələri də. Maraqlıdır ki, şəhərlərə ithaf olunan qələbə

Professor Zahid Xəlilin uşaq və gənclər üçün ədəbi-bədii esse, hekayə və şeirlərdən ibarət "Dəmir yumruq dastanı" kitabı ötən ilin oktyabrında - erməni faşizmi üzərindəki qələbəmizin birinci ildönümünə yaxın işıq üzü gördü. Vətən müharibəsi ilə bağlı, mənə elə gəlir, çoxumuzun ortaq fikirdə olduğumuz bir qənaət var: bu qələbənin səbəbi xalq - ordu - Ali Baş Komandan üçlüyünün bir yumruğa çevrilib düşmənin başına qəzəblə enməsi oldu.

şeirləri arasında ən çox Şuşa və Ağdam haqqında yazıldı. Belə ithaf şeirlərindən biri də "Ağdamım, ağ şəhərim" oldu. Şeirdən də görüldüyü kimi, Zahid Xəlil üçün Ağdam, əsasən, qəhrəmanları ilə assosiasiya olunur:

*Gözlərin aydın olsun,
Ağdamım, ağ şəhərim!
Dağların əyində
Vüqarı dağ şəhərim!*

*Hər oğlun bir qəhrəman -
Nə gizlədim, nə danım!
Allahverdi Bağirov -
İgidim, pəhləvanım.*

*Görəyiniz bu günlər
Ordumuz nəyə qadır!
Faiq, Rövşən, Cəmbüləq,
Asif, Baxşeyiş, Nadir!*

*Muxtar, Əlabbas, Fazil,
Ay Hidayət, İxtiyar,
Sizdən sonra nə qədər
Yeni qəhrəmanlar var...*

Bu şeirdə adı çəkilən ağdamlılardan kimisi doğma şəhəri uğrunda döyüşlərdə qəhrəmanlıq edənlər, kimisi də elm və sənət sahəsində dövləti uğruna əməlləri ilə nam salınlardır.

24 il əvvəl bir müsahibəsində "...Qarabağ müharibəsi şair Zahid Xəlil üçün nə deməkdir?" sualına o, "Qarabağ müharibəsi mənim üçün Şəhidlər xiyabanına anaların, qız və gəlinlərin açdığı cığır"dır" cavabını ve-

rir. Ümumiyyətlə, müharibə haqqında heç nə yazmadığını deyən Zahid Xəlilin "Dəmir yumruq dastanı" kitabında yazdıqları da əsasən, müharibə deyil, vətən sevgisi haqqındadır. O vətən ki, hər qarşını qızla bərabər bilir, o vətən ki, illər uzunu Qarabağı özü boyda dördimiz sanır. Adətən, alışmış vətənin ana laylası, ana qucağı, ana nəfəsi ilə assosiasiya yaratmasına. Zahid Xəlil isə "Vətən ulu babamdır, Vətən atamın səsi." - deyir.

Xudu Məmmədovun məşhur bir deyişi var: "Uşaqlara vətəni sevdirməyə çalışmayın, onlara vətəni tanıdın". Zahid Xəlil bütün yaradıcılığı boyu olduğu kimi, "Dəmir yumruq dastanı" kitabında da vətəni sevməyin onu tanımaq yolunu tutur; Qarabağın, bütün Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrinin gözəlliklərindən bəhs edir. Bu təsvirlərdə onun ölkəmizə böyük sevgisi ilə yanaşı, erməni işğalçıların torpaqlarımızda at oynatmasının təəssüf və kədəri, qəzəbi ifadə olunur.

İlk mətbu şeiri "Vətənim" (1958) adlanan, bu günə kimi Azərbaycanda və xarici ölkələrdə ölliyə yaxın kitabı çap olunan Zahid Xəlilin vətən mövzusunda şeirləri Azərbaycan torpağının təbiətinə vurğunluqdan qaynaqlanır. Balaca oxucu həmin misrətlərdən duyur ki, bu vətən bizimdir deyərək, gözəldir. Beləcə, şair uşaqlara sahiblənmək hissinə, sənətin olanın dəyərini bilməyi, sevməyi də təlqin edir.

*Yenə də sığışmadı
Yatağına Həkəri.
Min ildə beləcədi
Hayqırısı, ləngəri!*

dastanı"nda vətən

*O alp çəmənliyində
Valəslər qırçın kimi.
Evlərin dağ başına
Qonubdu Lacın kimi.*

*...Qızılboğaz zirvəsi
Bir çaləngə bənzəyir.
Sinəsində binələr
Çərpələngə bənzəyir.*

Qloballaşma dövrünün yetirmələri 2000-ci ildən bu yana doğulanları "Z nəsli", "rəqəmsal insanlar" adlandırırlar, bu nəslin nümayəndələrinin əcdadlarından övvəllər heç vaxt olmadığı qədər, köklü şəkildə fərqləndiyini iddia edirlər. Bu fikirlərdə gerçək payı varsa da, ironiya da yox deyil. Texnologiyalarla nəinki çiyin-çiyinə, hətta iç-içə böyüyən "Z nəsli" doğrudanmı təqdim olunduğu qədər dəyərlərə laqeyd, tarixə biganədir. Bu düşüncələri inkar etmək üçün ən yaxın tariximizə nəzər salmaq kifayət edir.

Müasir uşaqlar, gənclər haqqında onların vətənpərvərlik tərbiyəsinin zəif olduğu, bu işdə bədii əsərlərin heç bir rola malik olmadığı yüz dəfə deyilsə də, Qarabağın azadlığı uğrunda Vətən müharibəsi göstərdi ki, bu tərbiyənin əsasında torpaqlarımızı azad etmək üçün yağışa qan udduran vətənpərvər oğullarımız yetişib. İnkərolunmazdır ki, xarakterlər situasiyalarda meydana çıxır - zamanı gəlincə əsl münasibətlər əməllərdə təzahür edir.

Uşaq və gənclərin vətənpərvərlik tərbiyəsinin əhəmiyyətini vurğulamaqla yanaşı, qəbul etməliyə ki, bu, süni ideoloji məhsul deyil, xalqın immanent xüsusiyyətidir. Öyüdnəsihət janrı uşaq və yeniyetmələrin tərbiyəsində heç də ən uğurlu seçim sayıla bilməz; uşaqlar deklamasiyanı sevmirlər. Vətəne sevgini yalnız sevgidən bəhs edərkən yox, daha çox onu nümayiş etdirərək təlqin etmək olar. Belədən sevgi uşağın şüuraltısında özünə yer edir, bəlkə də, davranış və söhbətlərində bürüzə verməyə də, həlledici məqamda ifadəsini tapır. Təsədüfi deyil ki, ölkəmiz üçün ən çətin sınaq dövründə, vətənimizin bütövlüyünün taleyi həll olunduğu bir vaxtda ordu və xalq birliyi düşmənin üzərində mənəvi-oxlaqi üstünlüyün əsasını təşkil edən misilsiz vətənpərvərlik nümayiş etdirdi.

Müxtəlif şəhərlərinin Şəhidlər xiyabanlarında minlərlə şəhid məzarı olan ölkənin gənclərini qeyri-vətənpərvərlikdə suçlamaq qaraqışqırıqdan başqa bir şey deyil. Nəsrə nəzmin növbələşdiyi "Dəmir yumruq dastanı"nda şəhidlər haqqında əsclərdə əksini tapmış düşüncələr şəirlərlə tamamlanır. "Müharibənin ayaq izləri" mətnində uşaqlara Şəhidlər xiyabanının nə olduğu, niyə yaradıldığı lakonik izah edilir və ardınca bu acı gerçəklər "Şəhidlər xiyabanı" şeirində əksini tapır:

*Şəhidlər dəfn olunmur
Adi bir ölən kimi.
Biz onu basdırırıq
Toxum kimi, dən kimi.*

*O daşların altından
Göyərək təzə adlar.*

*Böyüyür, pərvəzlənir.
Mübarizlər, Poladlar...*

Şəhidlər xiyabanını "uyuyan zəmi", "millətin and yeri" adlandıran şair bu zirvəyə gedən yolun hansı mənəvi ucalıqlardan keçdiyini izah edir, şəhidlərin sadəcə bu dünyadan köçmədiyini, "toxum kimi, dən kimi" torpağa tapşırılmaqla yenidən başqa canlarda ruh tapacağını dilə gətirir. Çünki şəhidlər örnəkdir - onlar uğruna can verdikləri torpağı, bayrağı öz qanları bahasına qorumaqla dəyərini anladılar. Bu yaxında mətbuatda oxuduq ki, Vətən müharibəsindən sonra yüzdən çox şəhid övladı dünyaya gəlib. Bu övladlar onların yarım qalmış ömrünün, əməllərinin davamı, şəhidlərin ölməzliyinin, ruhlarının övladlarına köçdüynün simvoludur - "bir ölər, min dirilir" inamıdır... Bu şanlı, kədərli, qələbə müjdəli, itkilər və ağrılar hesabına azadlıq və qalibiyyətlə dolu bir ili "Dəmir yumruq dastanı" kitabında "qoca şair" uşaqlara ağsaqqal tənini ilə nöql edir.

Müsaibələrdən birində Vladimir Vı-sotskidən "Nə üçün müharibə mövzusunda bu qədər çox yazırsınız?" soruşulduğunda "yəqin ki, bu, müharibə iştirakçısı ola bilməməyin xiffətidir" deyər cavab verir. Əlbəttə, müharibə başlayanda cəmi 3 yaşlı olan V.Vı-sotski üçün bu "xiffət" daha çox minnətdarlıq duyğusu ilə bağlı idi - öldürülən qələbə, azadlıq üçün can verən minlərlə şəhid ruhuna minnətdarlıq... Biz qələbəyə nə qədər seviniriksə, itkilərimizə də o qədər üzülürük - bu möhtəşəm qələbə üçün borclu olduğumuz canlar var və itkilərimiz də qələbə mətnlərimizdə mütləq yer almalıdır. "Dəmir yumruq dastanı" həm qələbə sevincini, həm də bu sevincin səbəkarlarına minnətdarlıq duyğusunu ifadə etmək məqsədilə ərsəyə gəlib. Buradakı hər bir mətn dolayısıyla qələbəmizin asan başa gəlmədiyini fikrini vurğulayır.

Uşağın oxuduğu kitablar, baxdığı filmlər, hətta oynadığı oyunlar belə, onun necə yetişməsinə əhəmiyyətli təsir göstərir. Uşaq ədəbiyyatı nümunələri o zaman keyfiyyətli hesab olunur ki, onların yaddaşında izini qoysun, "böyüməsi"ndə, mətni xatırlamasa belə, estetik zövqünün formalaşmasında rol oynasın. Zövqlü mətn yalnız uşaqları oxuyanda deyil, böyüyəndə təkrar oxusan, yenə qarşında yeni mənalara çözümlə bələndirən mətnədir. Dastan poetikasında yazılmış "Dəmir yumruq dastanı" kitabında milli qürur məsələsi qabarıq şəkildə əksini tapır. İstər tarixə nəzər salanda, istər hadisələri günümüzün rəqəmsal dünyadan dəyərləndirəndə oxucu burada bütöv Azərbaycan obrazını aydın görür.

Uşaq ədəbiyyatının inkişafına, balacaların ruhunu oxşamasına, estetik zövqünün formalaşmasına ömür verən Zəhid Xəlil, özü demişkən, "uşaq ədəbiyyatının ağırlığını çəkməyi özünə şərəf bilən" müəlliflərdəndir. "Dəmir yumruq dastanı" "qoca şair" in bu ağır məsuliyyətin öhdəsindən gəldiyinin bəriz nümunəsidir. Zəhid Xəlilin uşaq ədəbiyyatı nümunələri ilə neçə nəsillə yetişib, bundan sonra da neçə nəsillə yetişəcək və vətəni sevmək, qorumaq dərslərini əxz edəcək.